

*Сервецький І. В.,**доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
Національної академії Служби безпеки України**Назаренко О. Л.,**аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СПІВРОБІТНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Тлумачення ролі соціальних гарантій, механізмів їх реалізації у забезпеченні соціального захисту співробітників оперативних підрозділів СБ України, які здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідальну діяльність. Такі соціальні гарантії обумовлені необхідністю удосконалення оперативно-службової діяльності оперативних співробітників СБ України в умовах розвитку демократії та гласності в Україні.

Ключові слова: соціальні гарантії, соціальна допомога, додатковий соціальний захист, оперативно-розшукова діяльність, співробітники оперативних підрозділів.

Постановка проблеми. Соціальні гарантії є однією зі складових соціального захисту співробітників оперативних підрозділів СБ України.

Незважаючи на суспільний інтерес до цієї проблеми наукові дослідження сутності і ролі соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту характеризуються низкою проблем, наявність яких потребує глибокого вивчення та врегулювання.

З'ясування ролі соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту співробітників оперативних підрозділів, їх ролі і місця в забезпеченні безпеки держави набуває особливої актуальності у складних сучасних умовах. Поняття «соціальні гарантії» не має точного законодавчого визначення і потребує подальшого удосконалення.

У законах та інших нормативно-правових актах СБ України недостатньо повно викладено тлумачення, сутність і роль соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту співробітників оперативних підрозділів, що може впливати на життя, безпеку, процеси державотворення та інші життєво важливі процеси, що відбуваються в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми тлумачення ролі і змісту соціальних гарантій завжди були предметом дискусій при дослідженні основних конституційних прав людини. Серед вчених, які займалися дослідженням соціальних гарантій, необхідно відзначити таких, як: В. С. Андрєєв, В. Андрушко, В. Бакіров, І. Бондар, Л. Гончарук, В. Дем'янишин, В. Котюк, О. Красавчиков, А. Крупник, С. Прилипка, О. Процевський, Б. Сташків, Г. Чанишева, О. Ярошенко та ін.

Серед зарубіжних вчених необхідно визначити таких як В. Артс, Р. Титмус, П. Пірсон, М. Ганслі Теренс, Й. Хендшель, П. Таундсен, С. Брю, М. Вебер, Дж. Гелбрейт, Р. Даль, Дж. М. Кейнс, Х. Ламиєрт, А. Маршалл, А. Пігу, П. Самуельсон, М. Фрідмен, Ф. Хайек, П. Хейне та багато інших.

Дослідженням соціальних гарантій займалися такі вчені, як: Д. Богиня, І. Бондар, В. Брич, М. В. Гребенюк, О. Грیشнова,

Л. Денісова, Т. Кір'ян, А. Колод, В. Костриця, В. Латік, Е. Лібанова, М. Папієв, О. Савенко, М. Шаповал, П. Шевчук, В. Яцканич та ін.

Дослідженням соціальних гарантій оперативним співробітникам СБ України займалися І. Вітик, І. Гнибіденко, А. Гончаров, І. Гушин, Е. С. Дмитренко, Ю. П. Дмитренко, О. І. Єрмаков, О. А. Логінов, Б. Надточій, В. Новіков, В. Омельчук, В. Папієв, А. В. Попов, В. Полянський, І. Сирота, М. П. Стрельбицький, Д. П. Фещенко, В. Яценко та ін.

Не зважаючи на значний доробок, внесений відомими науковцями в розгляд даної проблеми, серед вчених дотепер не досягнуто єдності у визначенні категоріального статусу соціальних гарантій, форм та механізму їх реалізації. Це пов'язано, насамперед, із тим, що законодавче визначення соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту оперативних співробітників СБ України не є досконалим та потребує подальшого дослідження.

Метою даної статті є з'ясування сутності та змісту соціальних гарантій, систематизація їх складових, ролі і місця соціальних гарантій у системі соціального захисту, аналіз діючого законодавства, яке закріплює соціальні гарантії соціально-правового захисту співробітників оперативних підрозділів СБ України та дослідити проблеми реалізації цих гарантій на практиці.

Виклад основного матеріалу. У своїй основі правом громадянина є завжди право на те, що потрібно людині, на що вона претендує або те, що закон їй надає, чим закон її забезпечує, що служить інтересам людини, задоволенню її потреб, що визначається як соціальне благо, соціальна цінність. Тому право громадянина є за своєю сутністю правом на певне соціальне благо, певну соціальну цінність.

Основою професійної діяльності співробітників оперативних підрозділів СБ України є їх соціально-правовий статус, важливим елементом якого є гарантії соціально-правового захисту, які характеризують його з точки зору реальності, а також сприяють його практичній реалізації.

Перш за все важливо розглянути змістовну сутність категорії «соціальні гарантії». Поняття «гарантія» походить від французького «garantie» (від garantir – забезпечення, запорука), «соціальна» – від латинського «socialis» – суспільний.

Одним з основних видів прав, проголошених і закріплених в Конституції [1], є соціальні права. Варто зазначити, що деякі автори [2, с. 5] до соціальних прав (можливості, спрямовані на забезпечення людині гідного рівня життя і соціальної захищеності) відносять поряд із правом на соціальний захист, правом на житло, правом на достатній життєвий рівень та пра-

вом на охорону здоров'я і такі права, як право на працю, право на відпочинок, право на страйк, право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право на безпечне довкілля, а також право на сім'ю та право на свободу світогляду і віросповідання. Даний підхід можна охарактеризувати як розгляд соціальних прав у широкому розумінні.

Як відомо, не менш проблематичним, ніж визначення і закріплення соціальних прав, є їх гарантованість. У науковій літературі в різних областях знань існує багато визначень поняття «соціальні гарантії».

Серед них, на наш погляд, найбільш точне визначення соціальних гарантій дав С.С.Шаталін, розуміючи під ними «комплекс умов, що забезпечують права членів суспільства у виробництві, розподілі і споживанні. Головне призначення соціальних гарантій – забезпечення соціально рівних умов для всебічного, гармонійного розвитку здібностей всіх членів суспільства...» [3, с. 262].

Необхідно окремо зазначити, що соціальні права виникли і були закріплені вперше ще у радянському конституційному законодавстві та протягом всієї історії піддавалися постійним змінам. Перша Конституція РСФСР 1918 р. у розділі II «Загальні положення Конституції РСФСР» проголосила і закріпила в окремих нормах соціальні права [4].

У Конституції СРСР 1936 р. у розділі X «Основні права і обов'язки громадян» досить чітко були систематизовані і зафіксовані ці ж права [5]. Найповніший перелік соціальних прав приводиться в Конституції СРСР 1977 р. [6].

Водночас конституції демократичних держав практично до другої половини 40-х років не знали такого інституту, як соціальні права громадян. Нині спостерігається інша картина. Різні держави до рішення соціальних проблем у конституційному законодавстві підійшли по-різному.

Так, Конституція Японії 1947 р. у розділі III «Права й обов'язки народу» закріпила соціальні права членів свого суспільства.

У Конституції Іспанії 1978 р. у розділі I гл. 3 «Про керівні принципи соціальної й економічної політики» міститься положення, що держава бере на себе обов'язок піклуватися про соціальний захист іспанського народу, а в гл. 4 цього ж розділу закріплюються гарантії основних прав і свобод.

Конституція Греції 1975 р. у частині II «Публічні свободи і соціальні права» виділяє соціальні права з інших основних прав, таким же підходом відрізняється Конституція Італійської республіки 1947 р., у якій соціальні проблеми виділені в частині I розділі II «Етико-соціальні відносини».

Конституція Французької республіки 1958 р. у розділі XI «Економічна і соціальна рада» вводить економічну і соціальну раду з відповідними повноваженнями, мета якої складається в сприянні соціальному захисту громадян [7].

Насамперед підкреслимо, що соціальні права людини недостатньо закріпити в Конституції та законодавчих актах. Їх реальне втілення залежить від гарантій, завдяки яким об'єктивне право може бути реалізоване. Під гарантіями нами розуміється забезпечення прав людини державою, органами місцевого самоврядування або створення таких умов, завдяки яким особа сама здатна реалізувати суб'єктивне право. На відміну від реалізації, результатом якої є отримання особою конкретного блага за власною ініціативою чи ініціативою владних інституцій, гарантування передбачає сукупність механізмів і можливостей держави, що існують об'єктивно та закріплені конституційними і законодавчими нормами.

Гарантії, у свою чергу, поділяються на загальні (завдяки яким реалізується право незалежно від його змісту) і конкретні (завдяки яким реалізується право конкретне).

До загальних належать: судовий захист конституційних прав; принцип верховенства права; заборона дискримінації; право на правову допомогу; неможливість обмеження прав під час внесення зміни до чинних законів або під час прийняття нових, а також неможливість обмеження прав навіть у разі введення надзвичайного стану (крім випадків, передбачених виключно конституцією держави).

Гарантії конкретних прав розміщені у статтях конституцій, які визначають конкретне право. Соціальні гарантії деталізуються в законодавчих актах, що регулюють, у тому числі й процедури реалізації прав. Крім того, гарантування прав є не тільки конституційним зобов'язанням держави, а й дотриманням взятих Україною зобов'язань відповідно до Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 р., Міжнародних пактів 1966 р. та інших міжнародних положень-стандартів у сфері захисту та гарантування прав людини. Акцентуючи увагу на соціальних гарантіях, ми розуміємо, що саме вони безпосередньо залежать від економічних можливостей держави [8, с. 76].

Стає очевидним, що саме соціальні права та їх гарантії роблять людину залежною від держави, тоді як економічні права дають можливість відчувати себе економічно незалежною. На залежність соціальних прав людини від економічних можливостей держави звертається увага і в ст. 22 Загальної декларації прав людини 1948 р., у якій зафіксовано, що «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави» [9]. Схоже положення міститься і в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. Відповідно до п. 1 ст. 2 цього Пакту передбачено, що «кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визначних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів» [10].

Щодо соціальних гарантій прав людини особливе значення в Україні має рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії), у мотивувальній частині якого було зазначено, що «... пільги, компенсації і гарантії є складовою конституційного права громадян на соціальний захист і достатній рівень життя кожного» [11]. Фактично цим рішенням Конституційний Суд України констатував, що звужувати при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не можна не лише саме право, а й гарантії, завдяки яким право може бути реалізоване.

Соціальні гарантії підлягають також судовому захисту. Однак і до сьогодні для України залишається проблемою фінансування соціальних виплат як за рішеннями національних судів, так і компенсацій за рішеннями Європейського суду з прав людини у зв'язку з несвоєчасним виконанням рішень національних судів. Механізм судового захисту соціальних гарантій включає як національні суди, так і можливість звертатися до Європейського суду з прав людини. Як засвідчила практика

розгляду справ щодо соціальних гарантій, суди стали дієвим механізмом їх гарантування.

У цьому плані слід погодитися з О.А. Лукашевою, про появу такої соціальної якості, яка є не одностороннім обов'язком держави забезпечити соціальний захист громадян, а створює умови для їх взаємодії, усунення конфліктів, подолання інертності особи в розв'язанні тих проблем, від яких безпосередньо залежать його благополуччя та гідність [12, с. 94].

Так, право на соціальний захист співробітникам оперативних підрозділів гарантується: по-перше, загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; а по-друге – створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Класифікацію соціальних гарантій, з огляду на поставлену проблему, доцільно розглядати у їх системному взаємозв'язку з категоріями: «пільги», «безоплатні послуги», «компенсації» та «привілеї», що схематично може бути представлено наступним чином на рис. 1.

Необхідно зазначити, що особливістю національного законодавства з питань соціального захисту співробітників оперативних підрозділів є, по-перше, відсутність належної систематизації; по-друге, велика кількість нормативних актів, які поряд із регулюванням інших відносин, що складаються під час проходження державної служби, регулюють і положення соціального захисту державних службовців та членів їх сімей; по-третє, чисто декларативний характер деяких норм; по-четверте, відсутність механізму запровадження окремих норм у життя та наявність багатьох прогалин і недоробок у чинному законодавстві. Крім того, більшість нормативно-правових актів не відповідають реаліям сьогодення. Не менш важливою проблемою, яка впливає на ефективність вирішення поставлених перед державними органами проблем, є недостатнє фінансування їх потреб із боку держави.

Так, Закон України «Про Службу безпеки України» у ст. 27 закріплює право військовослужбовців і працівників Служби безпеки України на соціальний і правовий захист. Правові гарантії захисту військовослужбовців Служби безпеки України

та громадян, які беруть участь у забезпеченні державної безпеки Військовослужбовців Служби безпеки України при виконанні покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Недоторканість їх особи, їх честь і гідність охороняються законодавством. Близькі родичі військовослужбовців Служби безпеки України також підлягають державному захисту. Правопорушення щодо близьких родичів військовослужбовців Служби безпеки України, вчинені у зв'язку з виконанням покладених на цих військовослужбовців обов'язків, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Під захистом держави знаходяться особи, які допомагають і сприяють Службі безпеки України, а також пенсіонери Служби безпеки України. Особам, які допомагають і сприяють Службі безпеки України, гарантується конфіденційність відносин. Розголошення даних про такі відносини, інші правопорушення щодо цих громадян та членів їх родин, які здійснюються у зв'язку з їх діяльністю по забезпеченню державної безпеки, тягнуть за собою встановлену законодавством відповідальність. Працівники Служби безпеки України в разі залучення їх до заходів щодо забезпечення державної безпеки, не пов'язаних безпосередньо з їх функціональними обов'язками, користуються правами, які надаються військовослужбовцям Служби безпеки України пунктами 1, 4, 6 і 7 статті 25 цього Закону. У цих випадках на них поширюються гарантії правового захисту, встановлені для військовослужбовців Служби безпеки України.

Не допускається розголошення факту належності співробітників Служби безпеки України до її оперативних підрозділів [13].

Так, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визнає статус ветеранів війни, які діляться на учасників бойових дій, інвалідів війни та учасників війни. Особи, які відносяться до кожної із названих категорій, встановлюються в даному законі і в залежності від приналежності до окремої категорії наділяються відповідним об'ємом гарантій соціального захисту. Також варто зазначити необхідність гарантування державою відповідного матеріального рівня життя

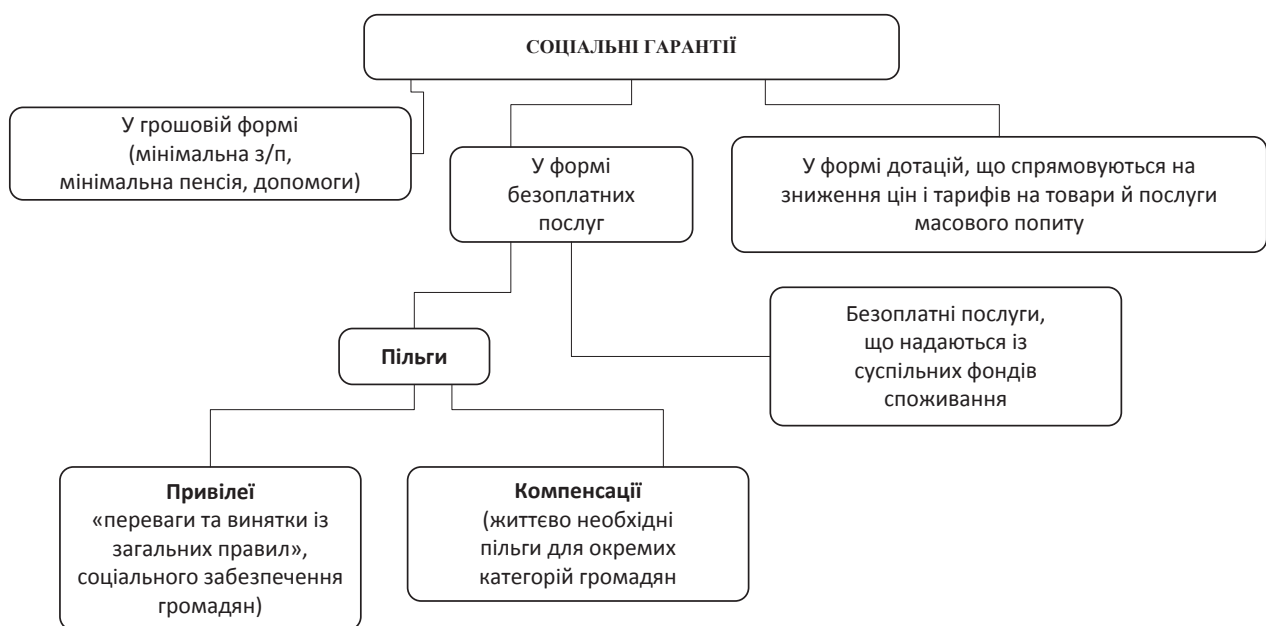

Рис. 1. Класифікація соціальних гарантій

співробітників оперативного підрозділу СБ України з огляду особливого виду їх службової діяльності [14].

Висновок. Стратегічною метою державної соціальної політики у сфері забезпечення соціального захисту співробітників державних силових структур, особливо співробітників оперативних підрозділів, які приймають безпосередню участь у оперативно-розшуковій і контррозвідувальній діяльності має бути доведення мінімальних соціальних гарантій до рівня нормативів вартості життя та удосконалення системи соціальної допомоги і виплат, механізмів захисту грошових доходів населення від інфляції.

Виконання законодавчих норм соціальних гарантій у сфері соціального захисту носить обов'язковий характер.

Крім того, соціальні гарантії є конституційною вимогою, закріпленою у відповідних статтях. Без реалізації цих норм у повсякденному житті вони залишатимуться гаслами й деклараціями, що може негативно позначатися на результативності оперативно-службової діяльності співробітників СБ України.

Словосполучення «соціальні гарантії» є тим поняттям, яке найбільш повно відображає соціальну захищеність співробітника оперативного підрозділу з боку держави.

Соціальні гарантії у сфері забезпечення соціального захисту співробітника оперативного підрозділу СБ України – це державні запоруки соціального захисту з метою досягнення належного рівня соціальної захищеності кожного співробітника оперативного підрозділу при виконанні ним службових обов'язків, та, у встановлених законом випадках, членів його сім'ї.

Таким чином, нами зроблена спроба порівняння національних та соціальних гарантій співробітника оперативного підрозділу СБ України із соціальними гарантіями в зарубіжних країнах, а також механізму урахування економічного стану держави в процесі законотворення.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – К.: Ін Юре, 1997. – 52 с.
3. Шаталин С.С. Социальная защищенность и ответственность // Социальные ориентиры обновления: общество и человек. – М.: Политиздат, 1990. – 446 с.
4. Конституция Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. – М., 1918.
5. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. – К.: Госполитиздат УССР, 1959. – 32 с.
6. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик.-К.: Политиздат Украины, 1979. – 64 с.
7. Конституции зарубежных государств : учебное пособие. 2-е изд., исправ. и доп. – М.: Издательство БЕК, 1997. – 586 с.
8. Соціальні гарантії прав людини та економічні можливості держави / Н. Г. Плахотнюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2013. – № 3. – С. 77 – 85.
9. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 груд. 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
11. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.07 р. № 6-рп/2007 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 29, 36, частини другої ст. 56, частини другої ст. 62, частини першої ст. 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 ст. 71, ст. 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» за конституційним поданням 46 народних депутатів України (справа про соціальні гарантії громадян) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07>.
12. Лукашева Е.А. Европейские модели социального качества: параметры модернизации социального государства [Конституционные права и свободы личности в контексте взаимодействия гражданского общества и правового государства: конф. 13–16 апреля 2010 г.] / Е. А. Лукашева // Государство и право. – 2010. – № 12. – С. 93–102.
13. Про Службу безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 27. – Ст. 382.
14. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 45. – Ст. 425.

Сервецкий И. В., Назаренко Е. Л. Роль социальных гарантий в обеспечении социальной защиты сотрудников оперативных подразделений Службы безопасности Украины

Аннотация. Толкование роли социальных гарантий, механизмов реализации социальных гарантий в обеспечении социальной защиты сотрудников оперативных подразделений СБ Украины, которые осуществляют оперативно-разыскную и контрразведывательную деятельность. Такие социальные гарантии обусловлены необходимостью усовершенствования оперативно-служебной деятельности оперативных сотрудников СБ Украины в условиях развития демократии и гласности в Украине.

Ключевые слова: социальные гарантии, социальная помощь, дополнительная социальная защита, оперативно-разыскная деятельность, сотрудники оперативных подразделений.

Servetskyi I., Nazarenko O. Role of social guarantees is in providing of social defence of employees of operative departments of Security Service of Ukraine

Summary. Interpretation of role of social guarantees, mechanisms of realization of social guarantees in providing of social defence of employees of operative departments of Security Service of Ukraine, which realize out operational search and counterintelligence activity. Social guarantees are the improvements of operational activities of employees of operative departments of Security Service of Ukraine conditioned by a necessity in the conditions of development of democracy and publicity in Ukraine.

Key words: social guarantees, social help, additional social defence, operational search activity, employees of operative departments.